

Derasja Jizkor/Neila Jom Kipoer 5775, 04-10-2014,

Rabbijn Menno ten Brink

"Why I stopped saying the Unetane tokef, and why I am ready to say it again."
Waarom ik gestopt ben om Oene tane tokef te zingen , en waarom ik nu weer klaar ben om het weer te zingen, aldus ene artikel van Jennifer Richler

Zoals de meeste Joden, was ik gewoon om het *oene tane tokef* ieder jaar met de Hoge Feestdagen mee te zingen. Een prachtige melodie, meeslepend, soms luid, soms ingetogen zacht, een lange tekst, die je echt op gedachten en in een Jom Tov sfeer brengt.

(P. 390 machzor) 'Op Rosj Hasjana wordt het geschreven en met Jom Kipoer wordt het verzegeld: Hoeveel komen en hoeveel gaan? Wie zal leven, wie zal sterven? Wie is zat van dagen en wie is in zijn bloei?'

De tekst gaat door met het opsommen van de manieren waarop mensen dood kunnen gaan: door vuur, door water, door het zwaard, wie door honger en wie door dorst, wie door natuurrampen en wie door een epidemie, wie rustig zal leven en wie zal rondzwerven, wie in stilte en wie opgejaagd, wie vergenoegd en wie in smart. Het eindigt ermee dat we er aan worden herinnerd dat *tesjoewa, tefilla en tsedaka*, inkeer, gebed en rechtvaardige daden, het verschrikkelijke oordeel kunnen veranderen.

De schrijfster schrijft: 14 jaar geleden toen mijn vader en mijn moeder aan het klimmen waren net buiten de kust van New Brunswick, gleed mijn moeder van een rots en viel meters en meters naar beneden, en zij stierf. De schok en het verdriet was enorm. De tekst van *Oenetane tokef*, ondanks de schitterende en meeslepende muziek, gaf me eigenlijk altijd al een wat vreemd gevoel, tenminste als je het hebreuws kon begrijpen, of als je het Engels las. Ik dacht, als puber van 14 jaar, die zo wie zo overal tegenaan trapte natuurlijk, dat God mijn moeder tot zich had genomen omdat ze onvoldoende tesjoewa had gedaan, onvoldoende had gebeden en te weinig rechtvaardige daden had gedaan. Ik kon dat niet accepteren, en sindsdien heb ik dat gebed nooit meer kunnen zeggen.

Dat zijn de woorden, na dat tragische ongeval van haar moeder van Jennifer Richler.

Ik ben geen puber meer, maar ook ik heb mijn vraagtekens bij die tekst. Ik kan nu eenmaal niet in een God geloven die op deze manier zou straffen. Ik geloof meer in een God op abstract nivo: een God die goed is, die je niet kan zien, maar er wel is, en wij zijn bezig om Hem te zoeken en te begrijpen wat Hij dan zou willen dat we doen. Wat onze weg in het leven is, en die gaat niet altijd over rozen, zoals iedereen wel weet.

Jennifer besprak haar dilemma met de rabbijn van haar gemeente, met wie anders als je het over dit soort zaken hebt. Hij leerde haar veel schrijft ze. Hij zei onder meer dat juist haar scepsis, een vorm van gebed kan zijn. Toen ze met haar armen over elkaar geslagen in protest tijdens het zingen van het *oene tane tokef*, zat, was ze eigenlijk in gebed. Het woord Israel zelf, betekent 'degene die strijdt met God'. Als Joden worden we geacht te strijden, te vechten, nooit bij de pakken neerzitten. Want

wij kunnen niet zomaar onze handen de lucht in gooien in pure apathie. Dat is waarom Awraham met God streed toen hij van plan was Sodom en Gomorra te verwoesten: dat gaat zo maar niet! Dat is waarom Ja'akov, Jisraeel werd in de woestijn, in zijn enorme angst en eenzaamheid, toen hij zijn ouderlijk huis was ontvlucht, voor de woede van Esau, en daar moederziel alleen in de verlaten woestijn was. Het verleden kende hij wel, daar wilde hij niet naar terug, maar de toekomst was een groot onbekend mysterie, waar hij ook angst voor had. Daar vocht hij op dat moment met die engel, en kreeg de naam Jisraeel: hij die vecht met God, en zo zeggen de commentatoren: uiteindelijk ook overwint. De schrijfster schreef toen een waar woord: "Een manier om om te gaan met dit soort gevechten en strijd, realiseerde ik mij, is om het juist te omhelzen, veel meer dan het te proberen op te lossen. Maar dan nog, waarom zou ik gebeden uitspreken, als ik sommige woorden helemaal niet geloof, of daar niet achter sta?" Haar rabbijn gaf als antwoord: "Tefila, gebed moet je ook zien als een soort ritueel, dat diep van binnen je emotie, je gevoelsleven raakt en niet te maken heeft met logica. Als het neerkomt op emotie, hoef je ook niet consequent te zijn." Er is ook een duidelijke band tussen emotie en ritueel. Ritueel kan emotie in banen leiden, een richting geven. Ons uit de chaos van het moment halen en weer systeem in ons leven geven. Als iemand overleden is, en we staan aan het graf, is het ritueel om kaddisj te zeggen. Velen komen iedere week op vrijdagavond naar sjoel, om vanaf dat moment 11 maanden kaddisj te zeggen, en daarna ieder jaar weer op de jaartijd. We horen de naam van onze dierbare overledene en zeggen daarna kaddisj, ook al weten we niet precies *wat* we nu zeggen. Het kaddisj is Aramees, de lingua franca van vele eeuwen geleden, zodat mensen die geen hebreuws meer spraken maar wel Aramees het toen konden begrijpen. Maar nu, spreekt niemand meer Aramees, slechts weinigen verstaan en spreken hebreuws vloeiend, maar toch, ook al kan je het kaddisj alleen maar in het fonetisch lezen, en zelfs dat hikkellend, het kaddisj moet gezegd worden, en verbonden worden aan de naam van degeen die overleden is. Het zijn de woorden die een ritueel vormen die ons helpen met de rouwverwerking. Het kaddisj is formeel geen tefila, geen gebed. Het is een formule die de naam van God, de Eeuwige, heiligt en eert, en juist door degene die het uitspreekt, de naam van de overledene verbindt aan hemzelf, en aan ieder ander die het hoort, en zo blijft de herinnering van de overledene bestaan. Dat is een krachtig ritueel die onze emotie handen en voeten geeft. Binnen in ons, en door het hardop uitspreken, ook voor anderen. Door naar voren te komen op vrijdagavonden geven we eer aan hen, wiens nakomelingen wij zijn. Daarbij, gaat er een kracht vanuit, als je samen met anderen in sjoel bent, om samen met elkaar het kaddisj te zeggen. Je steunt elkaar, samen zeggen geeft kracht aan elkaar, en laat zien: ik ben niet alleen in de rouw, in het verdriet, ik weet een warme kehilla om mij heen. We zeggen dezelfde woorden van het kaddisj dat al eeuwen lang gezegd wordt door joodse rouwenden, over de hele wereld. Uiteindelijk treft de dood iedereen, en is de dood deel van het leven, waarmee wij vechten en strijden, juist met die God die we 'Eeuwige' noemen. Want eigenlijk zouden we allemaal het eeuwig leven willen hebben. Precies dat waar ik het over gehad heb met Rosj Hasjana. Wij hebben het onderscheid gekregen tussen goed en kwaad, zijn daardoor het paradijs uitgezet, want stel je voor dat we ook nog van die boom van het eeuwig leven hadden gegeten, misschien in overdrachtelijk zin, dan waren we gelijk geweest aan de Schepper, aan de Eeuwige, en dat was nu net niet de bedoeling van de Schepper. Door het kaddisj te zeggen, zeggen we in feite, dat toch de naam en herinnering van onze dierbare altijd bij ons willen hebben.

Het is niet gemakkelijk voor ons moderne liberale Joden, die juist het emotionele vaak erg moeilijk vinden om te laten prevaleren boven het rationele. Woorden zijn belangrijk, nota bene, de wereld werd geschapen wordt er gezegd, door het woord. Maar ook al snappen we de woorden niet helemaal op het eerste gezicht die we uitspreken, misschien kunnen we er dan toch wat anders naar kijken. Als er in het *oene tane tokef* staat dat *tesjoewa* de kracht heeft om het slechte oordeel af te wenden, kan je het misschien wel zo lezen dat er staat, dat *tesjoewa*, *tefilla* en *tsedaka*, ervoor zouden kunnen zorgen dat de slechtheid, de afschuwelijkheid van het oordeel, wat wij voelen, kan ombuigen, zodat het niet meer zo afschuwelijk voelt. Zodat we er binnen alle redelijkheid, mee om zouden kunnen gaan, het een plaats zouden kunnen geven. Daarmee wordt wat er gebeurt is niet goed, of acceptabel. De tekst van *oene tane tokef* zegt niet dat slechte dingen niet meer zullen gebeuren als we *tesjoewa* doen, *tefilla* zeggen en *tsedaka* geven, maar wel dat als we die dingen doen, de hardheid van het vreselijke dat gebeurde, misschien zachter kan worden, zodat we er uiteindelijk hopelijk zelf iets mee kunnen doen, voor onszelf, en misschien ook wel voor anderen. Er is een prachtig en bekend boek van Rabbijn Harold Kushner, die dit boek schreef nadat zijn zoontje was overleden aan een vreselijke ziekte: machteloosheid, woede, wat heeft bidden voor zin, waar is God in die vreselijke situatie? Allerlei vragen waarmee hij geconfronteerd werd. De titel is: *'Why bad things happen to good people'*? Eigenlijk is die titel verkeerd gekozen, omdat wij het antwoord vaak niet weten, en wel kunnen filosoferen, maar een echt antwoord op die vraag van het 'waarom', krijg je toch niet, en misschien wil je dat ook niet. Dat is waarom we met de tekst van *oene tane tokef* vaak aan het vechten zijn: wij krijgen geen afschuwelijke ziekte omdat we geen *tesjoewa* doen, *tefillot* zeggen of *tsedaka* geven. Zo werkt het niet, en als het wel zo zou werken, geloof ik er in ieder geval niet in, dat een God zo de Schepping in elkaar zou hebben gezet. Dat is mijn God in ieder geval niet. Het boek had moeten heten en de juiste vraag die gesteld moet worden is: *'Wanneer* slechte dingen gebeuren met goede mensen', *'When bad things happen to good people'*? Ga je dan met woede reageren, met bitterheid, verzand je in zelf medelijden, in ontredde, in complete chaos? Of reageer je juist richting het leven zelf? Dat is natuurlijk vreselijk moeilijk, zeker als de pijn en het immense verdriet zo heftig is.

Misschien een extreem voorbeeld van afgelopen jaar. Een jonge vrouw en haar dochtertje werden door een man die een fiets wilde stelen doodgestoken in het buitenland in Azië, een land waar ze ongelooflijk goed werk deed, zij en haar man. De partner, ouders en verdere familie en vrienden bleven ontredde achter. Wij hebben de jonge moeder en haar dochtertje in tranen en ongeloof op Gan Hasjalom begraven, ik heb nog nooit zo iets meegemaakt. Ook ikzelf was getroffen en zat vast in mijn emoties, hoe kan het ook anders. Zou ik de vraag hebben gesteld: *'Why bad things happen to good people'* dan had ik die vraag nooit en te nimmer kunnen beantwoorden. Er is geen enkele reden voor die ik ook maar met één woord zou kunnen verklaren, *waarom* dit gebeurd is. Maar helaas, dit soort vreselijke dingen gebeuren, zo zit de wereld kennelijk in elkaar, en dan kan je veel beter de vraag stellen: *'When bad things happen to good people.'* Hoe ga je daar dan mee om, als het leven niets meer waard lijkt te zijn voor je, als je zo iets mee maakt. Dan is het zaak om op een gegeven moment uit je hopeloosheid, eenzaamheid, angst, woede en ellende uit te kunnen stijgen, om met de herinnering aan degenen die overleden zijn, verder te gaan, kaddisj te zeggen, ervoor te zorgen dat ze in onze herinnering blijven bestaan, via de rituelen die wij al jarenlang kennen. We kunnen zoeken naar wegen om de herinnering en hun eeuwig leven mogelijk te maken: iets doen uit hun

naam: **tesjoewa**: omkeren op onze weg in het leven, juist een nieuwe weg in proberen te slaan, om vanuit dat donkere bos, waar ik het met Rosj Hasjana over heb gehad, waar die man in verdwaald was, te proberen er uit te komen. Daar heb je vaak de hulp bij nodig van een ander, die misschien wel hetzelfde heeft meegemaakt, en weet hoe het *niet* moet, maar ook niet weet hoe het *wel* moet. Ze ontmoetten elkaar in dat donkere bos, wisten hoe ze niet terug moesten op de weg die ze gekomen waren, maar zeiden tegen elkaar: laten we samen proberen de uitgang uit dat donkere en labyrintachtige, enge bos, proberen te vinden, want twee zijn veel beter dan een. Wie die hulp is, in het vinden van de nieuwe weg in je leven is voor ieder persoonlijk: een goede therapeut, een familielid, een vriend, een vriendin, een nieuwe partner, een werkkring, een nieuwe studie, en niet in de laatste plaats een warme, *nesjommedikke* kehilla. Gisteravond sprak ik over het verschil tussen hemel en hel. In feite zijn wij het die dat verschil maken, onze eigen mentaliteit, onze wil om een ander te helpen, kan dat verschil maken. Naar aanleiding van een van de methodes om naar je zelf te kunnen kijken zei iemand: 'Gebed betekent niet Gods telefoonnummer vinden, of langs een magische lamp wrijven waardoor de geest uit de fles komt. Het betekent naar jezelf leren kijken, begrijpen wat de betekenis van je leven is. Vinden wat echt waardevol is in je leven, en ontdekken wat je echt gelooft en voelt. Gebed, *tefila*, is zelf-beoordeling, die je de kracht moet geven om hoger te reiken, dieper te zoeken en eerlijk met jezelf te zijn.' Een prachtige uitspraak van hoe je los kunt komen van ellende, van de hel, zoals in mijn verhaaltje met Kol Nidre, is een illustratie van Rabbi Sjlomo van Karlin, zeker ook in deze week van de eenzaamheid: "Als je iemand om hulp roept vanuit zijn chaos van de duisternis, vanuit een diep ravijn, en je probeert hem te redden, is het niet genoeg om je hand uit te reiken en de persoon naar boven proberen te trekken. Je moet zelf naar beneden gaan, zegt deze rabbi Sjlomo van Karlin, afdalen naar zijn nivo, samen met hem dat donkere bos ingaan en zelfs zijn moeras in, met al je empathisch vermogen, of letterlijk zoals de man die voor de keuze stond om de hemel of de hel in te gaan, en de hel koos, omdat hij daar zoveel goed werk kon doen, en met grote kracht jezelf en je vriend eruit trekken." Niemand zegt dat het gemakkelijk is, maar het is wel te doen, soms pas na lange tijd van vechten en strijd. Maar stel je niet de vraag: 'Waarom,' want je krijgt geen antwoord, maar stel je de vraag: 'wanneer'. Hetzelfde geldt voor de methode van **tefila**. Ik vertelde met Rosj Hasjana, dat als je in een problematische situatie bent terecht gekomen, je moet proberen om je niet te blind te staren op die situatie, zoals Hagar en Awraham deden. Probeer, en ook dat vereist enorme inspanning en training, andere mogelijkheden te zien, door je ogen en vooral je geest te openen daarvoor. Methoden van tekst bestuderen en je laten inspireren, leren, gebed, meditatie, voor sommigen yoga, er is geen pasklaar recept, maar het ruimte bieden. Daardoor bleven Hagar en haar zoon leven, doordat ze de oase zag, nadat ze door Awraham de woestijn in gestuurd was en dacht dat het afgelopen was. Die oase was er altijd geweest, maar ze was zo verstrikt in haar verdriet en de radeloosheid van haar situatie, dat ze die oase niet kon zien, totdat haar de ogen werden geopend. Hetzelfde geldt voor Awraham die geobsedeerd was door de gedachte dat hij zijn zoon Jitschak moest offeren aan God. Totdat hij de reële stem hoorde en de ram zag die met zijn hoorns verstrikt was in de struik, en toen begreep, door de roep van een stem uit de hemel: Awraham doe dit niet, ik wil helemaal geen mensoffers, ik wil juist dat Jitschak blijft leven, daarom is hij geboren! Jitschak werd gered, en vanaf dat moment was het duidelijk: wij offeren geen mensen, aan welke godheid dan ook. Nieuwe wegen werden ingeslagen, en daarom blazen wij nog steeds de sjofar, om

ons dat ieder jaar weer duidelijk te maken. Ook **Tsedaka** is een methode om om te kunnen gaan met verlies, en verdriet, met woede over situaties die ons overkomen zijn. Juist door daden van rechtvaardigheid te doen, zoals bijvoorbeeld een stichting oprichten in naam van degene die overleden is, om te proberen de ziekte te bestrijden waar hij/zij aan overleden is. Of je op een andere manier in te zetten voor slachtoffers van geweld, of op wat voor manier dan ook, die goed kan werken voor jou, en je woede, verongelijkheid, verdriet in iets positiefs om te kunnen zetten. Juist door anderen te helpen.

De ervaring die je hebt doorgemaakt, kan afschuwelijk zijn, kan veel pijn hebben gedaan, en nog steeds veel pijn doen. Nog steeds kan je het gevoel hebben dat het niet eerlijk is, en dat de tekst van het *oene tane tokef* een hele moeilijke is. Maar als je leert om te gaan met de tekst en hem probeert op een andere manier te lezen, dan je op het eerste gezicht denkt, kan je er juist veel kracht uit halen, om om te gaan met je verdriet en hopeloosheid. Sterker nog om jouw ervaring te gebruiken voor anderen, om hen weer te kunnen helpen, zodat jij ook weer geholpen bent.

Er staat mij nog steeds een opmerking bij van een gemeentelid, zo'n 20 jaar geleden, toen mijn vader overleden was. Er was een familielid van hem overleden, en ik was nog maar net rabbijn, maar "gelukkig, ik kon het begrijpen, want mijn vader was ook overleden." Ik vond dat geen prettige opmerking, want je kunt ook iemand helpen die niet dezelfde ervaring heeft meegemaakt, maar later moest ik bekennen, het helpt wel, hoewel ik graag had gehad dat mijn vader ook vandaag nog onder mijn gehoor zou zijn geweest hier in sjoel, en die ervaring had me gestolen kunnen worden.

De Amerikaanse schrijfster Jennifer, die haar moeder met dat klimongeluk verloor, en weigerde nog de tekst van het *oene tane tokef* te zeggen begon na 14 jaar de woorden anders te zien. Ze hield de machzor na het gesprek met haar rabbijn stevig vast, en hield haar armen niet meer in protest over elkaar geslagen. Het was wennen, maar ze probeerde met de chazzan en het koor mee te zingen, en had een manier gevonden om de woorden zo te lezen dat ze haar eigen gevoelens weerspiegelden. Natuurlijk zijn er nog heel veel meer gebeden in de machzor, en vele zijn erg moeilijk te lezen en te begrijpen, en met veel van de woorden hebben wij gevechten, ik ook. Maar in dat gevecht zit juist ons gebed. Blijf ze, net als het kaddisj, en het *oene tane tokef*, lezen, en begrijp dat juist de gevechten met de teksten, je gewoon mensch maakt, die probeert om op zijn zoektocht in het leven, dat vaak door een diep donker bos gaat, de uitgang naar het licht te vinden. Daarvoor heb je elkaar nodig, als maatje, als inspiratie, om je een nieuwe weg te laten zien, een andere methode, die je van tevoren nog niet kon zien.

Ik eindig met een citaat van en van onze meest rationele joodse denkers, Albert Einstein schreef eens:

"Strange is our situation on earth. Each of us comes for a short visit, not knowing why, yetthere is one thing we know definitively: that we are here for the sake of each other. Many times a day I realize how much my own outer and inner life is built upon the labour of others, and how earnestly I must try....in order to give in return as much as I have received and am still receiving."

rabbijn Menno ten Brink